

ТЫЗЭКЬОТМЭ — ТЫЛЪЭШ!

Адыгэ 1000 макъ

Голос
адыга

1923-рэ ильесым
гъэтхапэм
къыщегъэжъагъеу
къыдэкы

№ 56 (22745)

2023-рэ ильес

ШЭМБЭТ

МЭЛЫЛФЭГЬУМ и 1

ОСЭ ГҮЭНЭФАГЬЭ ИЭП

6 +
ти сайт

WWW.ADYGVOICE.RU

тихъытыу нэк! убгъохэр

Адыгэ Республикаем и Правительствэ игъээст

Къуаджэхэм язэтегъэпсыхъан

Адыгеим и Лышъхъэу Къумпыл Мурат къэралыгъо программэу «Къуаджэхэм зедиштэу хэхъоныгъэ ягъэшыгъэнэир» зыфиорэм тегъэпсыхъагъэу Шэуджэн районым щашыгъэ социальнэ псэольэ заулэмэ ашылагъ.

Республикэм и Лышъхъэ федэральэ инспектор шъхьаэу Сергей Дрокинир, АР-м мэкүү-мэшүмкэ иминистрэу Къуанэ Анзаур, АР-м культурэмкэ иминистрэу Аульэ Юрэ, АР-м гъесэнгъэмрэ шэныгъэмрэкэ иминистрэ ишшэрыльхэр зыгъэцкээр Евгений Лебедевыр, муниципальэ образованиеу «Шэуджэн районым» ипащэу Аульэ Рещыд, къоджэ псэуплэхэм яшхъэтетхэр.

Республикэм и Лышъхъэ къуаджэу Хъакурынхъаблэ зыщэм бывымхэм къяутэллэрэ узхэм апэуцужыгъэнэимкэ

станцием ишын зынэсигъэр зэригъэльэгъугъ. Сомэ миллион 14,4-м ехъу зыпэуухъэгъеунэр ильесэу икыгъэм ыкъехэм адэжь подряднэ организациеу «Унэе предпринимателэу А. Хъакуунэр» зыфиорэм

ышыгъагъ. Къумпыл Мурат юф ашынэмкэ амалеу ялхэр зэрэдэгъухэр къыхигъэштигъ ыкли ветеринар къулыкъум иофшэн нахышлоу гъэпсыгъэним иамал аш къызэритыштым ицыхъэ зэрэтельир къылуагъ.

Аш нэужым Къумпыл Мурат къуаджэу Хъатыгъужыкъуа щылагъ, культурэм и Унэу нэбгырэ 210-м тельтигъэм игъэпсын зэрэклорэм нэуасэ зыфишыгъ. Аш ипроектнэ уасэ сомэ миллион 75-рэ мэхъу.

2022-рэ ильесым аш ишын рагъэжъагъ, мы ильесым ыкъэм ар аухынэу щыт. Подрядчикир компанииеу «Уют» зыфиорэр ары. Непэкэ унэм ыпкъ агъэпсыгъах, унашхъэр тыралхъагъ, коммуникациехэмрэ унэ къыбымрэ яхыгъею юфшэнхэр маклох.

Къуаджэу Къэбыхъаблэ зыщэиэм культурэм и Унэу зэтырагъэпсыхъажырэм изытет аш зэригъэльэгъугъ. Юфшэнхэм сомэ миллион 13-м ехъу апэуухъащт. Мыщ унашхъэр зэрэпсаоу Ѣызэблахъугъ, инженер коммуникациехэри агэлжэгъях. Къыпэууль чыплем игъэдэхэн үүж ихагъяа. Пшъэдэкъыжъэу ыхынрэмкэ гүнэпкъэ гъэнэфагъэ зиэ обществэу «Артель» зыфиорэм Лышъхъэр къызэригъэгүягъэмкэ, псэолъэш-монтаж юфхъабзэхэр зекэ ипальэм аухыщых.

Адыгеим и Лышъхъэ районымрэ культурэм и Министрствэр ялаажхэм анаэ зытырагъэдэгъээр мы учреждениехэм яхыгъею псэолъэшын юфшэнхэр дэгьюу зэшхогъянхэр, аш даклоу псэуальхэм къапэууль чыплемхэри нахышлоу зэтегъэпсыхъэтээнхэр ары.

«Цыифхэм зызагъэлсэ-фыщт, гүэтигъэу Ѣытышт гупчэхэр псэуплэхэм къадэтэджэнхэм

(Икъеух я 2-рэ н. ит).

Мыхэр о уицЫфых, Адыгеир!

КЪУИКЪО Шылхъамбый:

«Сигъэш!» гъому поэзием

Сурэтыр: А. Лаутеншлегер.

— Шыхъамбый, уиусэ щыщ сатыр-хэй «Зы чэш, зы маф, гъашээр лъэ—кlyатэ — псынэпс чъэbzагъэу гъундэжкум къенэжьы...» зыфиохэрэр зэльашээрэ шээныгъэлжэйэу Щэшэ Казбек уитхылъэу «Хэшыпыкыгъэтхыгъэхэр» зыфиорэм игущыапэ шъхъэу фишыгъ. Щыэнныгъэм уи—гъэшыгъэ гупшысэхэм а сатырхэр къапкырыкыгъ, аш елтытыгъэу упчэ къюостын: ильэс тюклишэу непэ къэбгъэшлагъэм игъогу укырычъэжьимэ, уигъундэжкум псынэпс чъэbzагъэу плъйтэн плъэкышта?

— Апэрэ мафэм къыщегъэжъагъеү непэ ильэс түокищэу сыйзынэсыгъэм сыйфык! Эгъожыбын зи си! Эп. Москва дэт Литературнэ институтуу Горькэм ыцээ зыхырэр къызысэухым үүж Адыгэгэхтыль тедзап! Эм къыдэгъэк! *akloy* (вы—пускающэу) сыйкы! Ухын, ары апэрээ юфшэнэу сиа! Гээр, зэкэ мыш юфяу щагъэцак! Эрэр зээгзэшлагъ. Журнал эу «Зэкъошыныгъэм» иредактор шъхъа! Эу ильэсит! Сыщытыгъ. Тхыльтым икъы—хэхын, изэхэгъеуцон, икъыдэгъэкын—зэк! Элтык! Оу аш пыль юфхэм зэк! Эмэ сащыгъуазэу нэужым пашэ сыхуугъ. Арэу щымытыгъэмэ, юфыш! Эхэм яхэукононыгъэхэм гу альтистан слъэкы—щтыгъэп. А лъэхъаным Республиктэ гъэ—зетэу «Адыгэ макъэм» редактор шъхъа! Эу илэгъэ Мэрэтыкъо Рэмэзан! Пчыагъэрэ къысэджагъ редакцием юф щысигъашэ шлонгъоу, ау сэ сипшъэрлыгъ хэр шъхъафыгъэх, тхыль къыдэгъэкын нахъ сыйэрфытегъэпсихъагъэр къызгыр! Оштыгъ.

Сигъешэ гъогу поэзием епхыгъ, нэмэйк лягъю горэм сырыклонэү зыкли сыгу къихъагъэл. Я 5-рэ классым сисыгь сиалэрэ усэ зысэтхым, ар сыгу зыщыкъодыгъе уахътэу щитыгъ, сянэ идунаий зехъожьыр ары. Ошэ-дэмьышэу сызхэфэгъэ тхъамыклагьом, ныр зэрэч! Эсынагъэм къиньшиго сагъэльгүщтыгъ. Джашыгъум усэу сүүсхэрэр гужыдэгъэкл сферхъугъагъэх, ахэр ары сыхээзыщыжынгъэхэр. Нэүжум усэ зэхэлтхъаным сывзэпищаагъэу, темэ зэфэшхъафхэмкэл сыйхэу сүублагъэ. Я 7-рэ классым сисэу аперэу сиусэ район гъэзтэу «**Путы Ильича**» зыфиорэм къыщихаутыгъагъ. Дунаир сферхъужьжэу, зыгорэу сывзщихъужьжэу, джыри нахь сывзэртхэцтыйм аш сыйкигъэгушгүгъагъ. Уахътэм даклоу сывзпыль юфым хэзгъахъозэ сильти—

күтәштүгъ, Москва дәт Литературнэ институтын ия 4-рә курс сыйнаджәштүгъ сиапәрә тхыль кызыздәкъым. Зэрэ— институтэу пштэмэ, нәбгыритф ныләп зитхыль кыздәкъыгъеу ащ щеджәштүгъэр, сәркіз мәхъянә зиле хүгъе— шлагъеу ар щытыгъ, сшъхе ләтыгъеу, сәсизакъоп, Адыгеим сыйэрәштышым, ащыцілә дәгъукі зәрязгъаорэм сиғъе— гушоштүгъ. Джы мары, адыгабзәкъи урысыбзәкъи кыздәкъыгъәхәр къәпплы— тәмә, тхыльибгы кыххесыутыгъ. Мыгъе сиубилий ехүлләу, томиту хүурэ си— тхыльхәр кыздәкъынхәу щытих.

Позициин иргогоу къэскүлэр сэркэлренен уу гъаш!эгъоныгъ. Сигу къэк!ыжы, Еджэркъое гурьт еджап!эм джыри сы—чэсигъ, тхаклохэм я Союз усек!о ныбжык!эхэм ясеминарэу Мыекъуапе щызз-хищэгъагъэм сыхагъэлэжэгъагъ. Нэужым, Литературнэ институтынмын сышеджээ, 1988-рэ ильэсүм тхэк!о ныбжык!эхэм ясеминарэу Москва щызз-хащаагъэм сырагъэблэгъагъ, сыхэлэжъагъ. Тхаклохэм я Союз сыхагъэхъанэу сикандидатурэ ашт къыщаагъэлэгъогъагъ, ау апэ чын!э организацием уиштэнэу щытыгъ. Ашт пае Союзым хэтыгъэтихэк!о цэрыгохэу Бэрэтерэ Хъамид, Кошбэе Пшымаф ык!и Къуекъо Налбий рекомендациехэр къысфатыхи, зэлук!эм Союзым сышыхагъэхъэгъагъ. Сизэ—къуагъэп, Емыж Мули!эти тхаклохэм яорганизацие къыздыхэхъэгъагъ. А лъэхъаным ильэс 27-рэ синьбыжыгъэр.

— «Огъур жылым дэд, чыгури гукэгъунч! Ным азыныкъом нэпсыр афыримыкъужьеу гукъаом дэшьгъох. Адыгэ бзыльфыгъэхэм ощым кіэлъэйухэу хъанцэгуашэр къыращэкы... Мэгугъэх...» «Хъанцэгуашэм иордээу» птыхгъэм осэшхо къифишиыгь философие шэныгъэхэмкээ докторэу, профессорэу Хъанэхъу Русльян. Адыгэ лъэпкыым ифилософие ыкын икултурэ кіэнэу ар хъугъеу ельытэ. Сыдэущтэу птыхынэу хъугъамы поэмэр? Сыдым угу къыгъэкы-гъя?

— Джыры сыйстудентыгъ мы поэмэр зысэтхым. Москва сыйкъикіл сикъоджэ гупсэу Еджэркъуае сыйкъэлкяугъэу хъан-цэгуашэр къызыэрэращэкъырэр слъезъ-тъагъэ. А хабзэр сшоғъэшлэгъонэу сэри къеклокъырэмэ сахэхъэгъагъ, сакъы-деклокъыгъагъ. Сышгъупшэжырэп шыблэр къызэогъэ нью цыклоу чылэм дэсгыгъэр Лабэ ращэхи, псым зэрэхагъэхъэгъ-тъэр. Хабзэмкіэ шыблэр къызэуагъэр псым хэудзэнэу щитыгъ, ау жыс хъугъэ бзыльфыгъэм ар rashэнэя, фэсакъы-пэхээз агъэпскыгъагъ. Нэужым тичылэ и Сет Iуашхъэ къоджэдэсхэр къыщи-зэрэугъохи, Тхъэм щелъэлгъагъэх, былымылыр щаупщерыхъагъ, нэмыкшхыныгъохи къырахыллэгъагъэх, зэх-тысихъэхи шхэжыгъагъэх. Ащ фэдэхабзэу тхэлтыгъэр бэ, мэхъанэ ямылэуи щитыгъэп. Гъэшлэгъоны, хъанцэгуашэр къызыращэкъырэ ужым, ащ тэфэу хъугъэуи плон плъекъыщ, ау къещхы-щитыгъ. Зи мыхъугъахамы, цыифхэр зэхахъэштигъэх, зэрэгчэфыштигъэх, сэмэркъяа лахэр къябаклэу зэхэтигъэх.

Непэрэ мафэм, щэч хэлъэп, аш фэдэ
[офышиума таша]лэ

— «...Шулъэгъур згъотыгъ сүүи

**Мэшio жъоку сэхүүфэ зызгъэстygъэ
Сижъоку яжьэ хъужыныр хэмийт
тыгъ,**

Сшлагъэмэ, остыгъэ нэшьоу
систыни непэ».

Уиусэмэ сяджэ зыхъурэм, апэрэм-
кіэ, гъэсэныгъэ зэрэуилер зэхэсэшлэ,
нэужым сэнаущыгъэ зэрэпхэльыр.
Гъэсэныгъэмрэ сэнаущыгъэмрэ зэго-
мыльхэу усэхэр цыфмэ агу рихынэу
птхын плъэкыщтэп. Уиусэхэр
образхэмкіэ ушьагъех, аш даклоу
шапхъэм ильых, гуми хэттысхъэх.
Уиньбжыкігъум Литературнэ инсти-
туутым узэршеджагъэм ишыагъэ
къынчынъа?

— Ори аш ущеджагъэшь, къэслющтыр дэгью къылбурылощт. Бэмэ упчлэ къы- сатэу мэхь «литинститутым усэ тхакэр щышуягъэшлагъа, сыдэуштэу цыфры аш фэбгъэсэшт, ежь сэнаушигъэ хамылма?» алов.

— Кызыгурэо, сэри джащ фэдэ упчэ дэдэхэр кысатэу мэхъу...

— Ошіба, а институтым усэ тхакіэр ареп тигъешіагъэр, ащ къытитыгъэр шіеныйг, апәрәмкіе, тикъэралыгъо ықкіл іекібын хәгъезгүхәм ялітературә куоу зед-тігъешіагъэр; ятлонәрәмкіе, усәхэр гүшіле—гүшілеу зәпкырытхыщтыгъе, татегу-щыләштыгъ, гүшіләм имәхъанә къыщы—дугурагъельягъ, щызәхъытагъешіагъ. Тхъя мафәм зе, ар гъубджым тефәштыгъ, институтым семинархер щызәхашәштыгъ, ащ тиусәхәм къыддеджэрә пәпчъ къа-тегущыләштыгъ, ащ фәдәхәм щытхұр азызәхәпхыныр зәгъорә дәд зыхъущы—гъэр. Мыекуапә дәт кіләзегъеджә инсти-тутым ильәсище сыйщеджагъеу литинс—титутым сыйчәхъажығыагъ, зәзгъепшән-щыләгъ. Апәрәм дәгъоу тыщырагъаджә-штыгъ ау тәр-тәрән тыгу, илдыр, къитло-

штыб, ау тэр-тэрэу тыгу илбэр кытп-тыкыным тыфагъасэштыгээп, мыдрэм а тофыр үтэ щырагъашыыштыгь. Семи-нархэм мөхьянэншо ялэу сэлъяте, аперэм сизыхэлажьем, ситхыгъэхэр зэкэ кызызехагъэтэкьюгъагь, «Сыд пae мыш сыкъекууга?» сагъэөгъагь. Ау тлэкly-тлэкlyэс кызыгурьууг щитху кьо-дым зэрэхимиygъэхъюштыр, ыпэкээ узэрэлтимыгъэклюштыр. Адэ, сэтичыналь э сыцсэгтагъэба сиусэхэр кызылахуткэ аш лыпытэу кысыщт—хүнхэм, ар зэрэмтэрэзыр институтын сышеджээс кызыгурьуожыгъагь. Джыри, къэплон хүмэе, тиусэхэм ядэгүүги ядэин-гыи икью ашхьээ кырахэу слытэрэп, мыш зэкэ щыэршэшь, цыфым ыгуу хагъэкыныр кырагъэкүрэп. Ау кри-тике дэг्यур зэхэвшыкын фае, ашишуа— гээ къэкло, шыныкъэу ыкли тэрэ-зэу щитмэ, усаком ицыф зэхэльтыкээ нэмьсирэмэ, ымыушхъакурэмэ. Кри-тиком шлэнигээ дэгүү илэу, литературэмэ куоу хишыкэу, зэджагъэхэр зэригтэй эпшэшью щитын фае. Усэу тэ ттхыхэрэр зэкээмэ зээфэдэу агу рихын ылъэки-щтэп, аш фэдэ пшъэрлын сэсиэл, зыкын зыфээ— гэуцужьыгээп. Цыфым эже лэблагъяар ары ыштэрэр, ыгу рихын

рэр. Аш фэдэ усэ заулэ зы тхылтын къыдэкімэ, ар тхыль дэгүү хъугьэу пль-ытэмэ хъышт.

— Адыгэ лъэпкъым иусэклошхоу Къуекъо Налбый уиунэкъошыгъ, уиньбджэгъугъ, уилофшэгъоу и щытыгъ. Къэсашлэжбы нэбгыртум шъузэгъусэу зэлукъэмэ шъуазэрахэлажъэштыгъэр. Сехъирэхъышэрэп ащ дэгъоу узэрэфыщтыгъэм, ежь Налбыйн уигъэльап! эштыгъ, уигугуу дахэу ренэу ышыщтыгъ, иусэхэм ащищ горэми пцэ къыщырею, къыклегъэтхы узэрэпблагъэр. Ащ итворчествэ ифэмэ-бжымэ къыптырихъягъэу сирэп, о хэушхъяфыкыгъэ тхаклэ уил. Арэу щитми, Налбый ыгъэфедэштыгъэ образхэм ащищхэр ори бгъэфедэхэу гу лъыстагъ. Гущыиэм пае, гущыиэу «ныбжыкъур» уиусэм бэрэ къаҳэфэ.

«...Чэштымрэ мафэмрэ янэфы цаклэ
Ренэу мыштыжьрэ охътэ гъэ-
некэр».

цакір,
Інгукіэ плъышъуитур зэсүүбы-
тыліэу,

Гүчләм ипшәхъу зыукючирәр
сшлолләү,
Гъашләр хәсхыгъ.

Тъашэр хэсхыгь,
Синьбжыкъу хэхэсигь...»
Сыхэукъуа зэгорэкі?

— Джыры я 7-рэ классым сыйщеджэштыгъ Налбый нэүүасэ сзызыфхэхүм. Тетрадь Iүжьюу сиусэхэр зыдэтыр сыйгъэу ыдэжь сыйчэхъэгъагь, ситхы—гъэхэм ахээгъэппльэгъагь. Джащ кыышгъэжъяаьгуу Налбыйре сэрыре поэзием игъогу тызэгъусэу тырыкыуагь, ар ренэу сиупчлэгъэгъугь, кыыспэблэгъэ цыифхэм ашышигъ. Аужыре уахътэм, Налбый тхыиль тедзаплэм къызылохъажыым, лъэшэу къыкынгъэтхыызэ къылощтыгъ: «Мы тигъашэ зэрэгъэшлэгъоныр, уи—кіэлэ пүгүэ укъеколлэжынышь, ар уипа-

«Ныбжыкъу» закъор арэп, сиусэхэм бэрэ къаҳэцци «льэмидж кіэшлагъэр», ащ къизгъэцкырэр лъэмиджым непкыитүр зэрээрихъэр ары, дунаир зэрээхэлъыр, зэрээзыщтыр ащ имэхъанеу щыт: шүціемрэ фыжымрэ, шүмрэ емрэ. Сыдигъоки тищыіэн—гъэкіе а непкыитүм татетынеу мэхъу, ахэм азыфагур щыіэныгь — лъэмидж кіэшлагь. Налбый иусэхэр зекіэмэ агурилохеу плон пльэкъыщтэп, джащ фэд, сэ сиусэхэри зэхээзымышыкыыхэрэр щыіэн. Сиусэхэм кіэух афесшырэреп, еджэрэм игупшице лъыпидзэнеу кыфэ—сэгъянэ. Теубытагъэ хэлъеу къэсэло — усаҳам маҳчана ухынгэ яланах цынтал

— Уянэ фэгъэхыгъэ усэү уйлэхэм язакьоп, шэныгъэлжжэхэм кызыэрэхагъэшгъэу, уиусэхэм янахыбэм уянэ ынапэ къахэщи. Уигъашы, уищылакы, дунаеу укъэзыуцухъэрэми уянэ щыштлах ахэль. Ары сэ кынэрэзгүрүйорэр. Уянэ шүльтэгьоу фы—уйлэр, аш «ыиты джыри кынфэрэшэйи, угу кынхыныш, лъэмидж зэрэфшыщтыр, тыгъэнэбзыуеу зызэрепщэкыщтыр», аш фэдэгүшнэхэу бэ уисатырхэм ахэтыр,

Культурнэ кэнэр къэухъумэгъэныр

Адыгэир Урысыем и Кыблэ хэхьэрэ субъектхэм анах цыкдуми, культурэ бай и. Аш кыхиубытэрэ посэуальхэм афэсакыгъэныр ыкчи къэгъунэгъэнхэр зыпшье ильир Адыгэ Республика мэдээлэхэдээ күнчийн төслийн талбад оршиж, Аш илофышхэм икыгъэ ильесим къадэхъугъэм ыкчи япшээрэльхэм афэгъэхъигъэу гүшүэгъэу тыфэхъугъэ Гээорышланын Рустем.

Культурнэ кэнэр къэухъумэгъэныр Гээорышланыр.

— Рустем, культурнэ кэнэр ти! Эм ильэс къэхъомэ, мы лъэхъаным объектхэм яичагъэ сид фэдиза зинэсигъэр?

Тызыхэт ильесим икынхьагу объект 4163-рэ тилагь, ахэм ашыщэу цыфхэм, археологхэм къыхагъэштигъэхэр 3861-р ары. 86-мэ — федераль нэ, 216-мэ — шольтыр мэхъанэ я. Зыкыл къэралыгьо реестрэхэндээ хэдгээцүүцэхээр 300-м ехүү.

— Шольтыр мэхъанэ зэрэтийрэ объектхэм ягъэцкэ! Эжээжин-гъэгъэжин Иофхэр сидэуущэу лъыжъугъэгъяа?

Зэрэлтэй тапыль. Марса икыгъэ ильесим тиспециалистхэм дэкынгьо улпээлкүн

81-рэ зэхашагь, джащ фэдиз акти атхыгь. Культурнэ кэнэмын иобъектитүү агъэфыкъуагъэу къыхагъэштигь, ахэр Гъобэкъуае күнчийн төслийн талбад оршиж, Аш илофышхэм икыгъэ ильесим къадэхъугъэм ыкчи япшээрэльхэм афэгъэхъигъэу гүшүэгъэу тыфэхъугъэ Гээорышланын Рустем.

Алэрэ объектыр шэхээ зэтыврагъэцожьыгь. Мыеекъопэ районны иадминистрациие макъэ къызэрэтигъэгъэмкэ, «Братская могила» зыфиорэ къэлуушхъэр къалтыжыгь, нэужум агъэкэжжынам фэшлэхэдээхэр тапэ ильых. Нэгъумэ Шорэ ибюост, Шэуджэн Мосэ исаугьэт, В. И. Лениным исаугьэтэу Джаджэм дэтыр, хъаклэшэу «Мыеекъуа-

— Шольтыр мэхъанэ зэрэтийрэ объектхэм яицкэ! Эжээжин-гъэгъэжин Иофхэр сидэуущэу лъыжъугъэгъяа?

Ахэр псыэзэгъуплэр зычлэлт унэу (водолечебницээр) 1908-рэ ильесим Мыеекъупэ щашыгъяа 1910-рэ ильесим къыдаагъэцогъэгъэ ублэлпэ училишиимрэ (джы медицинэ училишир зычлэтийр). Ахэр къызэтэгъэнэхэмкэ зишшуагъэ къэкошт проектихэр зэхэтэгъэуцох, документхэр зэтэгъэкүх. Адыгэим икультурнэ кэн икъэхъумэн фэгъэхъигъэу дгээцэктэн фээсээ Иофхэрээхэр тапэ ильых. Нэгъумэ Шорэ ибюост, Шэуджэн Мосэ исаугьэт, В. И. Лениним исаугьэтэу Джаджэм дэтыр, хъаклэшэу «Мыеекъуа-

пэр», Каплановхэм федэ къызэрэхъыштыгъэ унэр, офицерхэм я Унэ, Зиньковецкэм иунахъэр, нэмыхы объектхэри зыпкь идгээцожьынхэу тыфай.

— Цыфхэм кээу къагъотырэ объектхэр хэта къэзгээшынкъэхэр, аш фэдэ специалистхэр ти! Эхэ?

Специалистхэр икью зэрэтиймэхэр тигукъау. Адыгэ къэралыгьо ыкчи Мыеекъопэ къэралыгьо технологическэ университетхэм ашеджэрэ студентхэр къетэгъэблагъэх, тадэгүүшийэ, Иоф ядгэшэнэу тыфай, ау лэжэепкэ нахь ин къызыщахъыштым ахэр енэцых. Объектыкэхэр къэгъэнэфэнхэмкэ специалист зэфешхъафэу ишкэлгэхэр Краснодар, нэмыхы къалхэм къарытэшх. Арэущтээ щитми, археологическэ кэн ыкчи федераль нэ мэхъанэ зиэ объект 28-мэ, къягъотыгъэклэ псэолзэ 75-мэ Иоф адэтшагь. Ахэм ахэтых федераль нэ мэхъанэ зиэ монументэу «Зэкъошныгъэр» ыкчи Свято-Михайловскэ тхэлээлүүлээр зычлэлт унэу (1887-рэ ильэс).

Культурнэ кэнэмын щыщэу зыкыл къэралыгьо реестрэхэндээ хэдгээцүүцэхээр 23-рэ хядгээхагь.

— Рустем, Адыгэир зээгъэлэгъэуныр къаклохээ?

Рэм языплыхъан **Мыеекъуапэ** къыцырагъажээ. **Цып! Э гъэш! Эгъюнхэм, саугъэтхэм, зиархитектурэ дэхэ цып! Эхэм мэквэгъэу пхъэмбгүхэр атегъэпк! Эгъянхэу унашто аштэгъагь. Иофым рукиорэр къытфэуат.**

Мэхъанэшхо зиэ чып! Эхэм апиль къэбархэр къэк! Еу къизы! Отыкырэ пхъэмбгүхэр объект 40-м ехүүмэ апильтагьэх, джыри 9-мэ ягъэхъазырын тыйдэлажьэ. Ахэм ахэтых «Зэкъош къэхальэр», «Зэкъош къэхэлээ шыхаалэр», Хэгъэгу зэошхом хэк! Одгэхэгээм афэгъэхъигъэ мыйжоосынхэр, саугъэтхэр, нэмыхыкхэр.

— Иофу шызылылтыр цыф жууцэхэм яицкэ! Клагь ыкчи аш! Иогъэш! Эгъюн. Ахэм ашыщхэр Ипы! Эгъюу къышигъуфэхъуха?

Ренэу зишшуагъэ къытэзыгъэхэрээр волонтерхэр, студентхэр ыкчи районхэмрэ чып! Эхэм ашыщхэрээр зыгъэорыш! Эхэм яадминистрациихэр, общественнэ организациехэр арых.

Икыгъэ ильесим «Культурнэ кэнэмын иобъектхэр къызэтэгъэжъуанхэх» зыфиорэ Иэнэ хураар Адыгэ къэралыгьо университетын, «Культурнэ кэнэмын иобъектхэм язытет ыкчи ахэр къызэрэгъэгъунэштхэм иофонхэр» зыц! Эхэм Адыгэ Республика и Лъэпкь музей ашызэхэтшагъэх.

Волонтерхэр тиэлпэ! Эгъюу «Къэлэхъяа» «Тэхүүтэмькъуй-1» зыфиорэ объектыр къэтиукубэзьигь. Культурнэ кэнэмын иобъектхэм апиль къэбархэр, мэхъанэу ялэр социаль нэ хытыуухэм, гъэзетхэм къарытэгъахъэх.

— Оисэу.

**Дэгүшүйгээр
ШАУКЬО Аслъангугащ.**

А. Гусев.

УПСАУНЭУ УФАЕМЭ

Медицинэм ильэбэкъукIэхэр

Дунээ медицинэм инеуущырэ мафэ чыпIешу щызыубытын зыльэкыщт шэнэгээм кIэнкIэ шьомпIэ пIуакIэр ыклоцыкIэ «кыпхиритхууг» пIоми хуущт.

Ставропольскэ университетым иш-э-нгээжхэм макъэ кызэррагъэуугээм-кIэ, чэт кIэнкIэм хидэгээ эмбрионэу медицинэ лазерыр зэрагъэуагъэм препарат гьашэгъон кыахахыг.

Препаратыр ушэтигъеням хэлэж-хъэх аш фэе цыфхэр, кIеуххэр умы—гьашэгъонхуу щытэп. КIэнкIэ клоцым ихьогъэ эмбрионым иклеткхэм, иор-ганхэм зэрэххөштүр шэнэгээлэж-хэм агьеорышэн альэкъи хуугъе.

Ставропольскэ кыралыгьо университетым экспериментальнэ иммунологи-емкIэ, иммуннопатологи-емкIэ инауч-на-ушэтигъе лабораторие ишаа Людмила Тимченкэм кызэрэхигъэццэрэм-кIэ, «эмбрионым иммуннэ системэ изыпкытынгээ зыкырагъээты, чэтээ зигъо хуугъэм ием ар клахахьэ.

Аспирантхэр игъусэхэу профессорэу Тимченкэм медицинэ лазеркIэ зэо-гъэх эмбрионым экстракт кыахахыг. Веществоу аш хашыкыгээм иммунитетыр егъэпти, улагъэхэр нахь псынкIэу егъэкыжых, сабыххэм якъэгъехунки ишуагъэ къэкло. Миш дэжым кыщихэгъэццыгъэн фая: эмбрионым «стволовые клетки» зыфaloхэрэм язакъоп кыахахыгэр (ар непэ медицинэм бэрэ щашэ), аш иорганхэр зэкIэ ыкIи нэзэхэт псышьо—хэр (ткани) агьефедагъэх. Людмила Тимченкэм кызэрэхигъээм-кIэ, «пIыр-стырым пIуцужыре биологическэ веществохэр, гъэкIэжыныр (регенерациер) нахь зыгъэлэшхэрэр, зыгъэпсын— кIэхэрэр, иммунитетым зыкъе-зыгъэлэтихэрэр мыш хэлъых».

Улагъэр зыгъэкIэжыре гелым халь-

хэрэр порошокым фэдэу ашы, ахаджы, араущтэу зашыкIэ, ізэгэту уцыр шьом нахь дэгьюу хэхэ. Аш тыральхэрэз плекэм мафэ къэс улагъэм уелэнэр, икIэрыкIэу ар пхыхыын имыщыкIагъэу ёши. А биологическэ «идэжынэ», плекэм улагъэм тыральхэрэр тхама-мафэм къыкIоц шьом хэткхухажы, хэкодажы. Аш улагъэр еукъэбзы, узыр хегъэжыкы, эмбрионым иклеткхэм загошизэ, лыкIэ шьом кыщэжынным ахэр фэфорышэх.

Ставропольскэ кыралыгьо университетым биологии шэнэгэхэмкIэ икафедрэ идентеу, биологии шэнэгэхэмкIэ кандидатэу Игорь Ржепаковскэм зэриорэмкIэ, «а клеткхэм псынкIэу зызера-гоширэм кыхэкIэу гъэ—кIэжын процессим дэлх, улагъэр нахь ішшэху мэ—кыжы. Улагъэр кыжы-нын фэш агьефедэр препаратахэм янахы-бэм яшуагъэ кызы-корэр улгъякIэм епхылIэмэ ары, тэтиер сид фэдиз

уахтэ тешлагъами, тепльхан пIэ—кышт».

Улгъэшхохэр, улгъэ хылынхэр гъэкIыжыгъэнхэм фэш биопрепарат-хэр, «стволовые клетки» зыфaloхэрэм кыахахыгъэу щыIэх. Ау ахэр льапIэх, зэкIэми зерагъэгъотын амал ялэ.

Ежь шэнэгэлэжхэм кызэрэхэгъэ—щырэмкIэ, эмбриональнэ препаратыр гъэххазырыгъэнир кынэп, етани кызыхэпхыщтыр пIут ыкIи зэгъэгъоты—гъошу.

Биологхэм кызэрэхэгъэт—хырэмкIэ, мыхэм ятехнологи-екIэ агьехазырыре ізэгэту уцхэр фэдишьэкIэ нахь пIутых стволовой клеткхэм кыахахыхэрэм анах. Нэбгырэ 20 фэдиз зыхагъэлэжээгъэ—гъуагъэмкIэ, эмбриональнэ препаратхэр нахь льапIэхэм ыкIи анах дэйхэп.

Профессорэу Людмила Тимченкэм зэрильтиэрэмкIэ, чэт кIэнкIэм тапэки нэмыкI шуагъэхэри кытыштых.

IэшIэх ыкIи амалыши

Гъатхэм, чыг зэфэшхыафхэр зыкъэгъагъэхэрэм кыщыублагъэу бжыххэ клахэ нэс аллергием цыфыбэ егъэгумэкы, ахэм макIэп кIэлэцыкIоу ахэтыр.

Гъэми, кыпичыгъакIэм хуущт) щыщэуджэмшишхышхытум псыжю стечанитлу кIэпкIэнэшь, сыххватиттурэ щыбгъэтэшт. Зызэтебгъэчыжырэм ыуух стечаннинко зырызэу ушхэнкIэ сыхватныкюо илэх мафэм плэгьогого уешвээзэ пшышт.

КIэлэцыкIум ыкIышьо кытырипхъагъэмэ

Мары къэсигъ а узым нахь зыкъызыщишт уахтээр, арышь, аш упэуцужын зэрэпльэкыщт амалхэм ашыщ непэ зиггуу тшыштыр. Народнэ медицинэм бэ а узым узэрээзэн плэкынэу кытыриэр, къэкIыре уыбэ ашкIэ бгэ-федэнэу щыл. Ахэм ашыщ тыдэки щыбгъётэшт пшэсэнэр (пырамыбжыр).

Пшэсэнэр зыхэль препаратхэр плэкыр-стырым пIуцужых, лыр ау—къэбзы, ары ар аллергием елээгээнэм-кIэ лэрыфэгъоу, шуагъэ кытэу зык—лъытэрэр. Лыр къабзэмэ, узыри зэкIэкло.

Пшэсэн тхъапэхэр зэрэбгъэфедэштхэр

Пшэсэн тхъэпэ упкIэтагъэм (гъэгү-

Пшэсэн кыпичыгъакIэм псыжю тепкIеншь, бгээччыыжыжышт. Аллергием ыпкк кыкыкIэ кышьом кытырипхъагъэм а тхъэпэ шьабхэр ашыпфешт. Хуупцыныр ыкIи плэкыр-стырыр аштырехых. Сабыир мэххүжыифэ араущтэу мафэ къэс пшышт.

Джащ фэдэу бгээфедэмэ хуущт пшэсэн тхъапэхэр зыхэльгээ псыри. Ари лэрыфэгъу: пшэсэн тхъэпэ гъэу—шкьюигъэ джэмшишхышхытум псыжю стечан кIэпкIэнэшь, мэуччыыифэ щыбгъётэшт, узыжынышь, чыпIеу кызытырипхъагъэр а псымкIэ плэкыиэзэ пшышт.

Джыри зы амал шьущыдгъэгъозэн. Бэшэрбэу литрэ 0,5 – 0,7-м зэрыфэрэм жъоныгъуакIэм къэкIыгъэ пшэсэним итхээпэ кыпичыгъакIэхэр изы пшынхэшь, шьоу гр.100 хэлпльхашт ыкIи спирт (70%) кIэпкIэншт. Ышхэе бгээптиэнэшь, тхамэфитум тыгъэм хэтэу пыгышт.

Зызэтебгъэчыжырэм, зыуукъэбзыжырэм ыуух ушхэнкIэ такыкъ 15 – 20 илэу щайджэмшихи 2 – 3 мафэм щэгьогого уешвэшт. Тхамэфи 3 – 4-м араущтэу пшын фаеу къёло народнэ медицинэм аллергием пае.

Араущтэу гъэххазырыгъэ зэзэггүпсийм аллергиер нахь шIэхэу зэрэтигъэхэмрэм имызакьюу, пкышьолыр егъэпти, лыр еукъэбзы. Витаминхэр имыкүхэ—рэмэ, шьокоуз (анемие) цыфым илэхэ, мы ізакIэм ишуагъэ къаклоу народнэ медицинэм кыхегъэшт.

ШъунаIэ тешьудз!

Миш ешвэхэх хуущтэп бзылъфыгъэ зэпкIаджэхэр ыкIи сабыир быдзышэкIэ зыгъашхэхэрэр, зильянтфэхэр ушомбгъуугэ хуугъэхэр (варикозное расширение вен), тромбофлебит зиэхэр, лыр псынкашэу мапцэмэ.

Псаунгыгъэ Тхъэм кышьует!

НэкIубгъор зыгъэхазырыгъэр
ЖАКИМЫКЬО Аминэт.
Сурэтхэр: зэлхүгъэ къэбарлыгъэлэс амалхэр.

